

Невольник

Тарас Шевченко

Поема

Думи мої молодії —
Понурії діти,
І ви мене покинули!..
Пустку натопити
Нема кому... Остався я,
Та не сиротою,
А з тобою, молодую,
Раю мій, покою,
Моя зоре досвітняя,
Єдина думо
Пречистая!.. Ти витаєш...
Як у того Нуми
Тая німфа Егерія ,—
Так ти, моя зоре,
Просіяєш надо мною,
Ніби заговориш,
Усміхнешся... Дивлюся я —
Нічого не бачу...
Прокинуся... серце плаче —
І очі заплачуть.
Спасибі, зіронько!..
Минає
Неясний день мій; вже смеркає;
Над головою вже несе
Свою неклепаную косу
Косар непевний... Мовчки скосить,
А там — і слід мій занесе
Холодний вітер... Все минає!..
Згадаєш, може, молодая,
Вилиту сльозами
Мою думу і тихими,
Тихими речами
Проговориш: "Я любила
Його на сім світі
Й на тім світі любитиму..."

О мій тихий світе,
Моя зоре вечірняя!
Я буду витати
Коло тебе і за тебе
Господа благати!

Той блукає за морями,
Світ переходжає,
Долі-доленьки шукає —
Немає, немає...
Мов умерла; а той рветься
З усієї сили
За долею... от-от догнав
І — бебех в могилу!
А в іншого сіромахи
Ні хати, ні поля,
Тільки торба, а з торбини
Виглядає доля,
Мов дитинка; а він її
Лає, проклинає
І за чвертку закладає —
Ні, не покидає!
Як реп'ях той, учепиться
За латані поли
Та й збирає колосочки
На чужому полі,
А там — снопи, а там — скирти,
А там — у палатах
Сидить собі сіромаха,
Мов у своїй хаті.
Такая-то доля тая,
Хоч і не шукайте:
Кого схоче — сама найде,
У колисці найде.

Ще на Україні веселі
І вольнії пишались села
Тойді, як праведно жили
Старий козак і діток двоє...
Ще за гетьманщини старої
Давно се діялось колись.

Так, коло полудня, в неділю,
Та на зелених ще й святках,
Під хатою в сорочці білій
Сидів, з бандурою в руках,
Старий козак.
"І так і сяк!
(Старий міркує, розмовляє).
І треба б,— каже,— й трохи шкода.
А треба буде: два-три года
Нехай по світу погуляє
Та сам своєї пошукає,
Як я шукав колись... Ярино!
А де Степан?" — "А он під тином,
Неначе вкопаний, стоїть".
"А я й не бачу! А ідіть
Лишень сюда, та йдіть обоє...
Анута, діти, отакої!"
І вшкварив по струнах.
Старий грає, а Ярина
З Степаном танцює;
Старий грає, примовляє,
Ногами тупцює.

"Якби мені лиха та лиха,
Якби мені свекрівонька тиха.
Якби мені чоловік молодий,
До другої не ходив, не любив.
Ой гоп, чики-чики,
Та червоні черевики,
Та троїсті музики,
Од віку до віку
Я любила б чоловіка!"
"Ой гоп, заходивсь,
Зробив хату, оженивсь,
І піч затопив,
І вечерять наварив".

"Анута, діти, отакої!"
І старий піднявся,
Як ударить, як ушкварить,
Аж у боки взявся.

"Чи так, чи не так,
Уродив пастернак,

А петрушку
Криши в юшку —
Буде смак, буде смак!
Ой так, таки-так,
Оженився козак,
Кинув хату
І кімнату
Та й потяг у байрак".

"Ні, не така вже, підтопталась
Стара моя сила,
Утомився... А все це ви
Так розворушили.
О бодай вас! Що то літа?
Ні, вже не до ладу...
Минулося. Іди лишень
Полудновать лагодь.
Гуляючи, як той казав,
Шматок хліба з'їсти.
Іди ж, доню... А ти, сину,
Послухаєш вісти.
Сідай лишень. Як убили
Твого батька Йвана
В Шляхетчині, то ти ще був
Маленьким, Степане.
Ще й не лазив".— "То я не син?
Я чужий вам, тату?"
"Та не чужий, стривай лишень.
От умерла й мати,
Таки твоя, а я й кажу
Покойній Марині,
Моїй жінці: "А що,— кажу,—
Возьмем за дитину?"
Тебе б оце. "Добре,— каже
Покойна Марина,—
Чому не взять?" Взяли тебе
Ми та й спарували
З Яриночкою до купи...

А тепер осталося
Ось що робить. Ти на літі,
І Ярина зріє.

Треба буде людей шукать
Та що-небудь діять.
Як ти скажеш?" — "Я не знаю,
Бо я думав теє..."
"Що Ярина сестра тобі?
А воно не теє,
Воно просто, любітеся,
Та й з богом до шлюбу.
А поки що, треба буде
І на чужі люде
Подивитись, як там живуть,
Чи орють,
Чи не на ораному сіють,
А просто жнуть
І немолоченее віють,
Та як і мелють, і їдять —
Все треба знать.
Так от як, друже, треба в люде
На рік, на два піти
У наймити;
Тойді й побачимо, що буде.
Бо хто не вміє заробить,
То той не вмітиме й пожить.
А ти як думаєш, небоже?
Не думай, коли хочеш знать,
Де лучче лихом торгувать,
Іди ти в Січ. Як бог поможе,
Там наїсися всіх хлібів,
Я їх чимало попоїв,
І досі нудно, як згадаю!
Коли здобудеш — принесеш,
А коли згубиш — поживеш
Моє добро, то хоч звичаю
Козацького наберешся
Та побачиш світа,
Не такого, як у бурсі,
А живі мисліте л

З товариством прочитаєш,
Та по-молодечи
Будеш богу молитися,
А не по-чернечи
Харамаркать. Отак, сину,
Помолившись богу,
Осідлаєм буланого,
Та й гайда в дорогу!
Ходім лишень полудновать.
Чи ти вже, Ярино,
Змайструвала нам що-небудь?
Отаке-то, сину..."
"Уже, таточку!" — озвалась
Із хати Ярина.

Не їється, не п'ється, і серце не б'ється,
І очі не бачать, не чуть голови!
Замість шматка хліба за кухоль береться.
Дивиться Ярина та нишком сміється.
"Що се йому стало? Ні їсти, ні пить —
Нічого не хоче! Чи не занедужав?"
"Братику Степане, що в тебе болить?" —
Ярина питає. Старому байдуже,
Нібито й не чує. "Чи жать, чи не жать,
А сіяти треба,— старий промовляє
Нібито до себе.— Анумо вставать,
До вечерні, може, ще пошкандибаю.
А ти, Степане, ляжеш спать,
Бо завтра рано треба встать
Та коня сідлать".

"Степаночку, голубчику!
Чого се ти плачені?
Усміхнися, подивися,
Хіба ти не бачиш,
Що й я плачу? Розсердився
Бог знає на кого
Та й зо мною не говорить.
Утечу, ей-богу,
Та й сховаюсь у бур'яні...
Скажи-бо, Степане,

Може, й справді нездужаєш?
Я зілля достану,
Я побіжу за бабою...
Може, це з пристріту?"
"Ні, Ярино, моє серце,
Мій рожевий квіте!
Я не брат тобі, Ярино,
Я завтра покину
Тебе й батька, на чужині
Де-небудь загину,
А ти мене й не згадаєш,
Забудеш, Ярино,
Свого брата..." — "Схаменися!
Єй-богу, з пристріту!
Я не сестра? Хто ж оце я?
О боже мін, світе!
Що тут діять? Батька нема,
А він занедужав,
Та ще й умре. О боже мій!
А йому байдуже,
Мов сміється. Степаночку,
Хіба ти не знаєш,
Що без тебе і таточка
І мене не стане?"
"Ні, Ярино, я не кину,
А тільки поїду
Недалеко. А на той рік
Я до вас приїду
З старостами — за тобою
Та за рушниками...
Чи подаєш?" — "Та цур тобі
З тими старостами,
Ще й жартує!" — "Не жартую,
Єй-богу, Ярино,
Не жартую!..." — "Та це й справді
Ти завтра покинеш
Мене й батька? Не жартуєш?
Скажи-бо, Степане,
Хіба й справді не сестра я?"
"Ні, моє кохання,
Моє серце!" — "Боже ж ти мій!

Чому я не знала?
Була б тебе не любила
І не цілувала...
Ой, ой! сором! Геть од мене!
Пусти мене! Бачиш,
Який добрий! Та пусти-бо!
Єй-богу, заплачу".
І заплакала Ярина,
Як тая дитина.
І крізь сльози промовляла:
"Покине! покине!"

Як той явір над водою,
Степан похилився,
Щирі сльози козацькі
В серці запеклися,
Мов у пеклі. А Ярина
То клене, то просить,
То замовкне, подивиться,
І знов заголосить.
Незчулися, як смерклося;
І сестру, і брата,
Ніби скованих докупи,
Застав батько в хаті.

І світ настав, а Ярині
Не спиться,— ридає.
Уже Степан із криниці
Коня напуває.
Й вона з відрами побігла –
Ніби за водою
До криниці. А тим часом
Запорозьку зброю
Старий виніс із комори,
Дивиться, радіє,
Приміряє, ніби знову
Старий молодіє.
Та й заплакав. "Зброє моя,
Зброє золотая!..
Літа мої молодії,
Сило молодая!

Послужи, моя ти зброк,
Молодій ще силі,
Послужи йому так щиро,
Як мені служила!"

Вернулися од криниці,
І Степан сідлає
Коня, свого товариша,
Й жупан надіває.
А Ярина дає зброю,
На порозі стоя;
Степан її надіває,
Та плачуть обоє.
І шаблюка, мов гадюка,
Й ратище-дрючина,
Й самопал семип'яденний
Повис за плечима.
Аж зомліла, як узріла;
І старий заплакав,
Як побачив на коневі
Такого юнака.
Веде коня за поводи
Та плаче Ярина;
Старий батько іде рядом,
Научає сина:
Як у війську пробувати,
Старшин шанувати,
Товариство поважати,
В табор не ховатись.
"Нехай тебе бог заступить!"
Як за селом стали,
Сказав батько, та всі трое
Разом заридали.
Степан гукнув, і курява
Шляхом піднялася.
"Не барися, мій синочку,
Швидше повертайся!" —
Сказав старий. А Ярина,
Мов тая ялина
При долині, похилилась...
Мовчала Ярина.

Тільки сльози утирає,
На шлях поглядає;
Із куряви щось вигляне
І знов пропадає;
Ніби шапка через поле
Котиться, чорнів,
Проподає, мошечкою
Тільки-тільки мріє,
Та й пропало. Довго, довго
Стояла Ярина
Та дивилась, чи не вирне
Знову комашина
Із куряви. Не вирнула —
Пропала! І знову
Заплакала Яриночка
Та й пішла додому.

Минають дні, минає літо,
Настала осінь, шелестить
Пожовкле листя, мов убитий
Старий під хатою сидить,—
Дочка нездужає Ярина;
Його єдина дитина
Покинуть хоче. З ким дожить,
Добити віку вікового?
Згадав Степана молодого,
Згадав свої благі літа,
Згадав та й заплакав
Багатий сивий сирота.

"В твоїх руках все на світі,
Твоя всюди воля!
Нехай буде так, як хочеш,
Така моя доля",—
Старий вимовив і нишком
Богу помолився;
Та й пішов собі з-під хати
В садок походити.

І барвінком, і рутою,
І рястом квітчає

Весна землю, мов дівчину
В зеленому гаї;
І сонечко серед неба
Опинилось-стало,
Мов жених той молодую,
Землю оглядало,
І Ярина вийшла з хати
На світ божий глянуть,
Ледве вийшла: усміхнеться,
То піде, то стане,
Розглядає, дивується,
Та любо, та тихо,
Ніби вчора народилась...
А лютеє лихо
В самім серці ворухнулось
І світ запалило.
Як билина підкошена,
Ярина схилилась;
Як з квіточки роса вранці,
Сльози полилися.
Старий батько коло неї,
Як дуб, похилився.

Одужала Яриночка,
Ідуть люде в Київ
Та в Почаїв помолитись,—
І вона йде з ними.

У Києві великому
Всіх святих благала;
У Межигорського Спаса
Тричі причащалась;
У Почаєві святому
Ридала-молилась,
Щоб Степан той, доля тая
Їй хоча приснилась.
Не приснилась. Вернулася,
Знову забіліла
Зима біла. За зимою
Знов зазеленіла
Весна божа. Вийшла з хати

На світ дивуватись
Яриночка, та не бога
Святого благати,
А нищечком у ворожки
Про його спитати.

І ворожка ворожила,
Пристріт замовляла,
Талан-долю та весілля
З воску виливала.
"Он, бачиш, кінь осідланий
Тупає ногою
Під козаком; а онде йде
Дідусь з бородою
Аж до колін. Ото гроші;
Якби догадався
Козак отой злякаться діда.
Злякав та й сховався
За могилу, лічить гроші;
А он знову шляхом
Козак іде, ніби старець,
То, бач, ради страху,
Щоб ляхи або татаре
Часом не спіткали".
І радесенька Ярина
Додому верталась.

Уже третій, і четвертий,
І п'ятий минає
Немалий рік, а Степана
Немає, немає.
І стежечка-доріжечка,
Яром та горою
Утоптана до ворожки,
Поросла травною.
Нема його. У черниці
Косу розплітає
Безталанна, коло неї
Падає, благає
Старий батько, хоч літечко,
Хоч Петра діждати б,

Хоч зеленої неділі...
Діждались, і хату
Уквітчали гарнесенько,
І в сорочках білих,
Невеселі, мов сироти,
Під хатою сіли.
Сидять собі та сумують,
Слухають... щось грає,
Мов на кобзі, на улиці
І ніби співає.

Дума

У неділю вранці-рано
Синє море грало,
Товариство кошового
На раді прохало:
"Благослови, отамане,
Байдаки спускати,
Та за Тендер погуляти,
Турка пошукати".
Чайки і байдаки спускали,
Гарматами риштовали,
З Дніпрового гирла широкого впливали,
Серед ночі темної,
На морі синьому
За островом Тендером потопали,
Пропадали.
Один потопає,
Другий виринає,
Козацтву-товариству із синьої хвилі рукою махає
І зично гукає:
"Нехай вам, панове товариство, бог допомагає!" —
І в синій хвилі потопає,
Пропадає.
Тільки три чайки, слава богу,
Отамана курінного,
Сироти Степана молодого,
Синє море не втопило,
А в турецьку землю агарянську
Без кормиг прибило.

Тойді сироту Степана,
Козака лейстрового,
Отамана молодого,
Турки-яничари ловили,
З гармати гримали,
В кайдани кували,
В тяжкую неволю завдавали.
Ой Спасе наш Межигорський,
Чудотворний Спасе,
І лютому ворогові
Не допусти впасти
В турецькую землю, в тяжкую неволю!
Там кайдани по три пуда,
Отаманам по чотири,
І світа божого не бачать, не знають,
Під землею камень ламають,
Без сповіді святої умирають,
Як собаки, здихають.
І згадав сирота Степан в неволі
Свою далеку Україну,
Нерідного батька старого,
І коника вороного,
І нерідную сестру Ярину.
Плаче-ридає,
До бога руки здіймає,
Кайдани ламає,
Утікає на вольную волю...
Уже на третьому полю
Турки-яничари догнали,
До стовпа в'язали,
Очі виймали,
Гарячим залізом випікали,
В кайдани кували,
В тюрму посадили
Та й замуrowали.

Отак на улиці під тином
Ще молодий кобзар стояв
І про невольника співав.

За тином слухала Ярина —
І не дослухала, упала.
"Степаночку! Степаночку! —
Кричала, ридала.—
Степаночку, моє серце!
Де ж це ти барився?
Тату! Тату! ідіть сюда,
Ідіть подивітись".
Прийшов старий, розглядає,
І свого Степана
Не пізнає, таке з його
Зробили кайдани.
"Сину ти мій безталанний!
Моя ти дитино!
Де ти в світі погибаєш,
Сину мій єдиний?"

Плаче старий та ридає,
Й Степан сліпий плаче
Невидючими очима,
Мов сонце побачив.
І беруть його під руки,
І ведуть у хату.
І вітає Яриночка,
Мов рідного брата.
І голову йому змила,
І ноги умила,
І в сорочці тонкій білій
За стіл посадила,
Годувала, напувала,
Положила спати
У кімнаті і тихенько
Вийшла з батьком з хати.

Через тиждень без старостів
За Степана свата
Старий свою Яриночку.
І Ярина в хаті.
"Ні, не треба, мій таточку,
Не треба, Ярино,—
Степан каже.— Я загинув,

Навіки загинув!
За що ж свої молодії
Ти літа погубиш
За калікою?.. Ярино!
Насміються люде,
І бог святий покарає
І прожене долю
З цієї хати веселої
На чужее поле.
Ні, Ярино, бог не кине
І найде дружину;
А я піду в Запорожжя,
Там я не загину,
Нагодують".— "Ні, Степане,
Моя ти дитино!
І господь тебе покине,
Як ти нас покинеш".
"Оставайся, Степаночку;
Коли не хоч братись,
То так будем: я сestroю,
А ти будеш братом
І дітьми йому обоє,
Батькові старому.
Не йди од нас, Степаночку,
Не кидай нас знову.
Не покинеш?" — "Ні, Ярино!"
І Степан остався.
Зрадив старий, мов маленький,
Аж за кобзу взявся,
Хотів вшкварить метелицю
З усієї сили,
Та не вшкварив... під хатою
Усі троє сіли.

"Розкажи ж ти нам, Степане,
Про свою долю,
Бо й я таки гуляв колись
В турецькій неволі".

"Отож мене, вже сліпого,
На світ випускали

З товариством. Товариство
На Січ прямувало
І мене взяло з собою;
І через Балкани
Простали ми в Україну
Вольними ногами;
А на тихому Дунаю
Нас перебігають
Січовики-запорожці
І в Січ завертають,
І розказують, і плачуть,
Як Січ руйнували,
Як москалі срібло, злото
І свічі забрали
У Покрові; як козаки
Вночі утікали
І на тихому Дунаю
Новим кошем стали;
Як цариця по Києву
З Нечосом ходила...
І Межигорського Спаса
Вночі запалила.
І по Дніпру у золотій
Галері гуляла,
На пожар той поглядала,
Нишком усміхалась.
І як степи запорозькі
Тоді поділили
І панам на Україні
Люд закріпостили.
Як Кирило з старшинами
Пудром осипались
І в цариці, мов собаки,
Патинки лизали.
Отак, тату! Я щасливий,
Що очей не маю,
Що нічого того в світі
Не бачу й не знаю...
Ляхи були — усе взяли,
Кров повипивали!..
А москалі і світ божий

В путо закували.
Отаке-то! Тяжко, тату,
Із своєї хати
До турчина поганого
В сусіди прохатись.
Тепер, кажуть, в Слободзеї
Останки збирає
Головатий та на Кубань
Хлопців підмовляє.
Нехай йому бог допоможе!
А що з того буде,
Святий знає: почуємо,
Що розкажуть люде".
Отак вони що день божий
Удвох розмовляли
До півночі, а Ярина
Господарювала
Та святих отих благала...
Таки ж ублагала:
На всеїдній у неділю
Вона спарувалась
З сліпим своїм. Такеє-то
Скоїлось на світі,
Мої любі дівчаточка,
Рожевії квіти.
Такеє-то. Одружились
Мої молодії.
Може, воно й не до ладу,
Та що маю діять,
Коли таке сподіялось;
Рік уже минає,
Уже й другий. З дружиною
Ярина гуляє
По садочку. Старий батько
Сидить коло хати
Та вчить внука-пузанчика
Чолом оддавати.